

HARRY POTTER, AVAGY A POLITIKAI BÖLCSEK KÖVE?¹

Populáris kultúra és politikai aktivizmus

Dessewffy Tibor¹ – Mezei Mikes² – Naszályi Natália

¹ ELTE Digitális Szociológia Kutatóközpont

² Datalyze Research Kft

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányunkban röviden áttekintjük a tömegkommunikációs, fandom-irodalmat, majd több oldalról, online kérdőíves megkérdezéssel és Facebook-aktivitáson alapuló adatokkal vizsgáljuk a Harry Potter-rajongók értékeiben rejlő különbségeket. Kutasunk eredményeként igazoltuk a társadalmi-politikai ideológiai értékek, a magas szintű közéleti érdeklődés összekapcsolódását a Harry Potter-affinitás mértékével.

Kulcsszavak: politikai értékek ■ rajongók ■ populáris kultúra ■ Facebook ■ digitális adatok

Tanulmányunk kiinduló felvetése a következő: lehetnek-e a demokratikus politikának tartalékai a tömegkultúra felől közelítve? Más szavakkal, az egyes tömegkulturális tartalmak vezethetnek a politikai aktivizmus újjáéledéshez, válhatnak a közjóért való tenni akarás forrásává?

Ennek érdekében egy olyan globális tömegkulturális tartalom, a Harry Potter-jelenség rajongóit vizsgáljuk, ahol a direkt politikai értékvonzatok első látásra nem nyilvánvalóak, ugyanakkor mégis képesek voltak politikai aktivizmust generálni.

Kutatásunkban kettős célkitűzést követtünk. Egyrészt azt igyekszünk tehát bizonyítani, hogy a politikai viselkedés, aktivizmus megértéshez a tömegkultúra-fogyasztás szerkezete és tartalma fontos adalékokat kínál. Másfelől, módszertani szempontból, a tömegkultúra-fogyasztás politikai értékkonnotációinak feltárására egy innovatív, a social media-adatok egy nem beavatkozó összegyűjtésén és kategorizációján alapuló módszert használunk. Ez a módszertan már eddig is ígéretes eredményeket hozott és további kérdések megválaszolásához is hasznos lehet. (Dessewffy–Nagy, 2016; Dessewffy–Nagy–Váry, 2018; Dessewffy–Gurály–Mezei, 2018.)

E kettős tartalmi és módszertani célkitűzést követve, a kultúra és politika viszonyát elemző tengersyri irodalomban egy eddig feltáratlan területre jutunk.

Tanulmányunk exploratív jellegű – azt vizsgáljuk, hogy lehetséges-e ilyen típusú kapcsolat, vannak-e ilyen értékek, konstellációk, és mutatnak-e affinitást politikai aktivitással. Felvetésünkből aligha következik direkt és kizárólagos politikai stratégia – de azt reméljük, egy nagyobb mozaikkép egy fontos elemét ragadjuk meg.

Az alábbiakban röviden áttekintjük a releváns szakirodalmat – illetve érzékeltetjük e vállalkozás nehézségeit. Ezt követően bemutatjuk a tömegkulturális produktumok tipológiáját a politikai relevancia szempontjából, annak érdekében, hogy értelmezhetővé tegyük a fikciós populáris kultúra nehezen áttekinthető káoszát. Ezután a Harry Potter-jelenségköröt vázoljuk témánk, vagyis a lehetséges közéleti értékvonzatok szempontjából. Végül prezentáljuk kutatásunk módszertanát, illetve eredményeinket.

IRODALMI ÁTTEKINTÉS

Habár tanulmányuk célkitűzéseit a fentiekben világosan kijelöltük – a tömegkulturális termékek és a politikai aktivizmus lehetséges kapcsolatának vizsgálata a Harry Potter-jelenségen keresztül –, az e téma szempontjából releváns irodalom áttekintése csaknem lehetetlen. Elsősorban azért, mert a tágabb téma vizsgálata nem tartozik egyetlen tudományterület kizárólagosságához sem – ami azt illeti, már a modern társadalomtudományok tagozódása előtti időkre nyúlik vissza. Platón „erényes élet”, Montesquieu „a törvények szelleme”, Hume „emotív etikája” vagy Tocqueville „szívek szokásai” fogalma csak néhány kiragadott példa a modernitást megelőző gondolkodóktól a tág értelemben vett kultúra politikai relevanciájára (Welch, 1993). Később, a politika filozófia mellett a szociológia, a történettudomány, az antropológia, a média és a kulturális tanulmányok területén is releváns kutatási irányvá vált a kultúra és politika bonyolult viszonya. A politikatudomány ez esetben azért is megkerülhetetlen, mert itt már a Clifford Geertzhez és Michel Foucault-hoz kötött „kulturális fordulat” előtt előtérbe került a kultúra fogalma. Almond és Verba iskolateremtő munkája, a *Civic Culture* 1963-ban jelent meg és erősen a hidegháborús kontextushoz kötődően tételezte azt, hogy az egyes társadalmak demokratikus értékrendje független változóként befolyásolja a politikai intézményrendszer működését (Almond–Verba, 1963). E klasszikus munkát és a nyomában járó következő műveket (Pye–Verba, 1965; Pye, 1968) számos kritika érte: tagolatlan modelljei (Lijphart, 1980), módszertani és elméleti pozitívizmusa (Pateman, 1980), fogalmi tautológiái (Sartori, 1970) és az indokolatlanul homogén kultúrafogalom használata (Rokkan, 1964) miatt.

Részben e kritikák által érintett problémák, részben pedig a fentebb említett, „kulturális fordulat” miatt a nyolcvanas évekre a szigorú értelemben vett

politikaikultúra-kutatás jelentősége háttérbe szorul, illetve új területeken él tovább. Ezek közül hármat érdemes kiemelni: a Huntington nevével fémjelzett civilizációs elméleteket (Huntington, 1993), az Ingleharthoz köthető összehasonlító értékutatásokat (Inglehart, 1990, 1997; Inglehart–Norris, 2003), illetve a Robert Putnam által is képviselt történeti-kulturalista politológiát (Putnam, 1994).

Ahogy láttuk, kultúra és politika viszonyának tanulmányozása megelőzte a politikatudomány érdeklődésének reflektorfényét – és annak elhalványodása után is tovább élt más területeken, más szótárral. Ám a politikai kultúrára vonatkozóan ezt az új helyzetet Street 1994-ben alighanem pontosan foglalta össze ezzel a szomorkás képpel: „A politikatudományban van egy tendencia arra, hogy a politikai kultúrát úgy kezeljék, mint egy ismerős bútordarabot. Mindenki halványan tudatában van létezésének, de csak ritkán alkotnak róla véleményt (általában, amikor véletlenül beleütköznek), és keveseket zavar annyira, hogy megkérdezzék, hogy is került ide.” (Street, 1994: 95.). David Laitin ennél drámaibb hangon fogalmazza meg a témával kapcsolatos érdeklődés hanyatlását: „A politika és a kultúra szisztematikus vizsgálata haldoklik.” (Laitin, 1986: 171.).

Azért nyúltunk vissza itt Almond és Verba klasszikusához, illetve az azt övező történeti vitákhoz, mert jelen tanulmány szempontjából egy releváns probléma és egy fontos kontraszt exponálására is lehetőséget ad. Egyrészt a kulturalista megközelítés állandó problémája (különösen a funkionalista, pozitivistá interpretációkban) az okság kérdése, melyet Almond és Verba sem tudtak megnyugtatóan kezelni (Muller–Seligson, 1994).

Ez, leegyszerűsítő példával, arra a dilemmára utal, hogy a demokratikus politikai kultúra eredményez-e demokratikus intézményeket, vagy épp fordítva, ott erős ez a kultúra, ahol az intézmények már biztosítják az alapvető szerkezeteket. A magunk részéről a weberi hagyományt tartjuk irányadónak, amely az elektív affinitás fogalmával vágja el a gordiuszi csomót. Az eszmék és a cselekvésből objektiválódó intézmények között fennálló elektív affinitás nem determinisztikus, nem oksági és kontextusfüggő, nincsenek függő és független változók, hanem együttjárások, affinitások és mintázatok vannak. Empirikus eredményeink bemutatásakor igyekszünk egy komplex és kölcsönhatásokkal telített kapcsolatot bemutatni és prezentálni – de álláspontunkat ezzel a kardinalis kérdéssel kapcsolatban már itt is érdemes leszögezni.

Másfelől viszont Almond és Verba megközelítése élesen szembeállítható a mi kiindulópontunkkal. A *Civic Culture*-ben kormányozható politikai intézményekhez való viszonyt vizsgálták – míg a mi megközelítésünk egyértelműen a tudáskonstrukciós folyamatban meghatározó és túlságosan is gyakran negligált tömegkultúra felől közelít. Ezzel elkerüljük az elitisztikus projekció csapdáját – nem azt próbáljuk mérni, ami egy előzetes absztrakt politológiai fogalomrendszer alapján konstruált fogalmi hálóban fennmarad, hanem az

aktuális valóságban kitapintható tartalomfogyasztás felől közelítünk. Természetesen a kulturális fordulatnak ezen irányváltása számos más kutatásra igaz. A témához közvetlenül kapcsolódó tömegkulturális tartalmak politikai hatásairól a hazai közegben is születtek az utóbbi időben érdekfeszítő fejtegetések (Feischmidt–Pulay, 2017; Tóth, 2016, 2017). Ám ezek a tanulmányok megrekednek a kulturális textusok komolyan vételénél, ideológiai és értéktartalmik elemzésénél, magáról a közönséghatásról, a befogadás következményeiről, a rajongókról szinte semmit nem mondanak. A politikatudományon túl a helyzet ennél nemiképp árnyaltabb.

A popkulturális fogyasztás és a politika viszonyának vizsgálata a kultúra-kutatásban hosszú évtizedekre nyúlik vissza (Fiske, 1992; Street, 1997; Adorno, 2005; Zoonen, 2005; Fiske–Hancock, 2016).

Ahogy Couldry és Hepp könyvüknek címében megfogalmazzák, a valóság mediatisált konstrukciójának korában élünk (Couldry–Hepp, 2016). A hagyományos és a közösségi média komplexuma meghatározza a társadalmi tudást, tematizálja a nyilvánosságban megjelenő ügyeket, és orientál az állásfoglalásban (Castells, 2013; Van Dijck, 2013; Chadwick, 2017).

Napjainkban jelentős figyelem irányul az álhírek problematikájára, amelyek komoly gondot okoznak abban a tekintetben, hogy céljuknak megfelelően tudatosan befolyásolják a gondolkodást. Ez nyilvánvalóan a direkt, tudatos manipuláció szélsőséges esete (Lazer et al., 2018; Bennett–Livingston, 2018). Ugyanakkor e befolyásolási kontinuumon a direkt politikai üzenetektől távolodva, a tömegkulturális fogyasztás felől közelítve másképp is el lehet juttatni az emberek gondolkodását meghatározó információkat, történeteket.

Vezzali és munkatársai például kísérletek segítségével bizonyították, hogy a – számunkra később különösen fontos – Harry Potter-jelenségkör üzenetei növelték az emberek menekültekhez és homoszexuális emberekhez kapcsolódó elfogadási szintjét. Külön kitértek arra az aspektusra, hogy lehetséges a főellenséggel (Voldemorttal) – és nem csak a pozitív szereplőkkel – való identifikáció is; eredményeikből az is kiolvasható, hogy ez a fajta kötődésmód már nem a tolerancia növekedését vonja maga után (Vezzali et al., 2015).

Mutz és Nir egy 2010-es tanulmányukban azt vizsgálták, és bizonyították is, hogy egy televíziós fikciós történet képes befolyásolni a nézők igazságszolgáltatási rendszerről való gondolkodását, halálbüntetéshez fűződő érzelmeit (Mutz–Nir, 2010). Mások amellet érvelnek, hogy fiktív történetekkel is lehet, vagy talán még meghatározóbban, hosszabb távra kihatóan lehet befolyásolni az emberek gondolkodását, szemben a célzott, direkt megkonstruált politikai üzenetekkel, amelyek valós helyzeteket mutatnak be (Holbert–Shah–Kwak, 2003).

A szórakoztató jellegű, fiktív műsorok, történetek erejének vizsgálati egyes eredményeket hoztak, de a kutatók következtetései sorra bizonyítják, hogy a fikciónak hatása van a gondolkodásmódra. Más kutatások arra fóku-

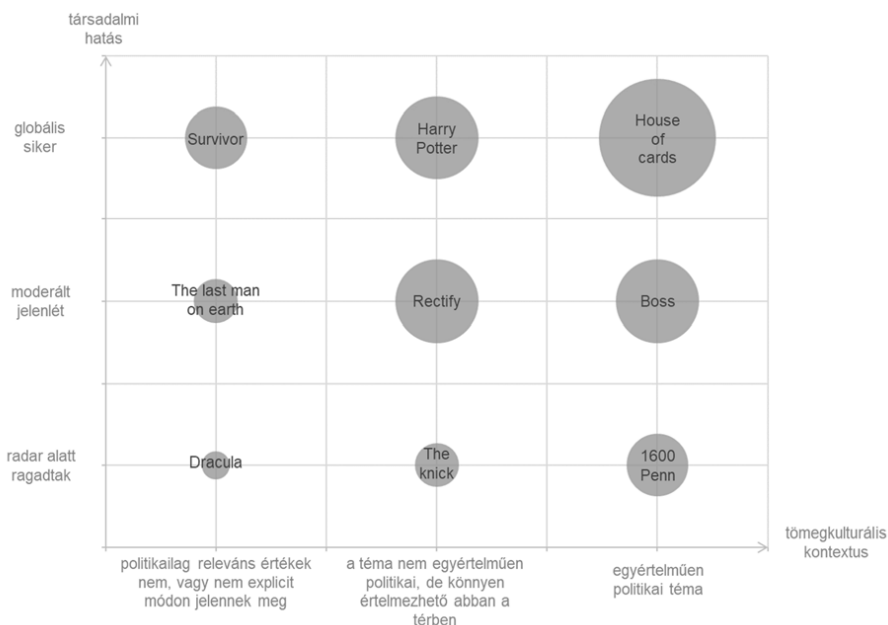
száltak, hogy egy-egy érzelmekre ható kitalált történet hogyan befolyásolja egy valóságban létrejövő hasonló szituációban a nézők viselkedését. (Holbert–Shah–Kwak, 2003, 2004; Mutz–Nir, 2010.)

Tömegkultúra és politika viszonyának nemcsak az elemző irodalma hatalmas, hanem maga a fikciós textusok sokasága is zavarba ejtő. Ugyanakkor nem megkerülhető, hogy valamilyen módon kategorizáljuk ezeket a tartalmakat, hiszen az elméleti következtéseket is befolyásolja, hogy mennyire intenzív, releváns az adott médiatextus politikai üzenete. Deskriptív, zsáneralapú kategorizáció helyett egy olyan – sematikus és leegyszerűsítő – értelmező mátrixot ajánlunk, amelyet az alábbi két megfontolás mellett alakítottunk ki:

1. Az adott tömegkulturális textus mennyire direkt politikai tartalomhordozó. Itt az egyik végponton az egyértelműen a politikai témák körül mozgó fikciós tartalmak találhatóak, mint a *West Wing*, a *House of Cards* vagy a *Veep*. Ettől távolabbi esetnek tekinthetjük, amikor egy popkulturális termék témája nem közvetlenül politikai, de az általa közvetített értékek könnyedén értelmezhetők az adott politikai térben: ilyen a cikkünkben vizsgált *Harry Potter*, a *Star Wars*, vagy a határozott társadalmi üzenettel bíró *Tetovált Lány*. Az ebbe a kategóriába tartozó műveket elsődleges politikai értékek hordozóinak tekintjük. Végül a harmadik kategóriába tartozik a tömegkulturális termékek legnagyobb része, ahol a megfogalmazott, politikailag releváns értékek nem vagy nem explicit módon jelennek meg. Egy *Survivor*- vagy *Big Brother*-típusú tv-műsor is hordoz olyan értékeket (például individualizmus), amelyek politikailag relevánsak lehetnek, ezek azonban az adott kontextusban nem ebben a politikai értelemben jelennek meg – értéküzenetüket tehát másodlagosnak tekinthetjük.

2. A második rendező elv a hatást érzékelteti, ha úgy tetszik, primer szociológiai felosztás. Nem esztétikai értékekre vagyunk kíváncsiak, hanem a befogadás, a társadalmi hatás szempontjából kell klasszifikálnunk. A lehetséges politikai aktivizmus és az ehhez vezető értékváltozás szempontjából érdemes elkülöníteni három kategóriát: a globális sikert, a moderált jelenlétet és a radar alatt ragadtak kategóriáit. Hogy a direkt politikai tartalmakat közlő textusok kategóriájában a tv-sorozatoknál maradjunk, minőségi szempontból lehetséges úgy érvelni, hogy a fiktív chicagói polgármester küzdelmeit bemutató *Boss* kiemelkedő alkotás volt, és fontos bepillantást engedett a lobbik között manőverező gátlástalan hatalomgyakorlásba, ugyanakkor fogadtatásában és hatásában messze elmaradt a *West Wing*től és a *House of Cards*tól. Ehhez képest az egy évad után érdektelenségbe fulladt és törölt *1600 Penn* a radar alatti kategóriába tartozik.

1. ábra. A társadalmi hatás és a tömegkulturális kontextus tengelyén elhelyezkedő fiktív történetekre adott példák mátrixa

Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy egy, az előbbi koordináta-rendszerben globális hatású Harry Potter tömegkulturális tartalom a magyar közegben okoz-e kimutatható közéleti értékváltozásokat. Ennek során összekapcsoljuk a különböző médiatörténeti korszakokhoz sorolt jelenségeket – mivel ezek a valóságban is összekapcsolódnak. Konkrétan a Harry Potter-filmek, -könyvek és az ezek nyomán született mitológiák digitális, social media-lábnymait vizsgáljuk, mivel a kutatás fókuszában álló rajongás és ennek értéktartalma ezen a felületen vizsgálható és elemezhető.

A HARRY POTTER MINT POLITIKAI IRÁNYTŰ

A Harry Potter-univerzum J. K. Rowling könyvsorozatával indult 1997-ben, amelynek 2001-ben megkezdődött filmes feldolgozása, amely az írott verzióhoz hasonlóan nagy népszerűségnek örvend világszerte. A történet közép-pontjában egy fiú áll, aki megtudja, hogy létezik egy – nevezzük így – varázsvilág, és ő maga is egy a varázslók közül. Ezután elindul kalandos útján, ahol megismeri ezt a számára ismeretlen világot, a lenyűgöző roxfordi varázssiskolát, ahol ideje nagy részét eltölti. Eközben többször is megküzd – a nemcsak a varázsvilágot, de az egész világ népességét fenyegető – gonosz varázslóval, Vol-

demort Nagyúrral, a történet főellenségével, aki etikátlan és gonosz eszközökkel igyekszik eltiporni ellenségeit és átvenni az uralmat a világ felett (Perry, 2015).

A Harry Potter-kötetek első részét, a *Harry Potter és a bölcsek köve* című könyvet 80 nyelvre fordították le,² és világszerte 120 millió példány fogyott belőle (Chalton–MacArdle, 2016). A sorozat záró kötete a *Harry Potter és a halál ereklyéi*, melyből mintegy 15 millió példányt adtak el a megjelenését követő 24 órában.³

A Harry Potter-sorozat hatásainak vizsgálatakor a rajongók az írott verzió, illetve a megfilmesített változat által megfogott rajongókként egyaránt értendők. Ezáltal a Harry Potter megfelel Madianou és Miller polymedia-fogalmát alkotó példájának, amely a több platformon történő médiafogyasztással foglalkozik, annak a társadalom gondolkodásformáló erejét írja le (Madianou–Miller, 2012).

A szakirodalomban nem példa nélküli a Harry Potter-világ személyiségformáló hatásainak vizsgálata. Diana Mutz *Harry Potter and the Deathly Donald* című írása Donald Trump amerikai elnökkel kapcsolatban vizsgálja a rajongók értékeit (Mutz, 2016). A 2016-ban született tanulmány három jelentős szempontot sorakoztat fel, párhuzamot vonva a Harry Potter-művek fő üzenetei és közvetített értékei, illetve a Donald Trump amerikai elnök (ekkor még csak intenzíven kampányoló elnökjelölt) által megtestesített viselkedéssel és értékkelköteleződéssel kapcsolatban. E három szempont a következő:

- a tolerancia fontossága és a különböző emberek, értékek elfogadása, tiszteletben tartása
- erőszakmentesség
- az autokráciában rejlő veszélyek (Mutz, 2016).

A Harry Potter narratívájának fő üzenetei a felsorolt pontok mellett állnak, míg Trump politikai kommunikációját, személyes megnyilvánulásait tekintve éppen ezzel ellentétes értékeket képvisel és közvetít támogatói felé (pl. kemény bevándorláspolitika, a déli határ intenzív védelme, a legitim erőszak felértékelése, erős személyi vezetés). A szerző kutatása azt bizonyította, hogy a Harry Potter-könyveket olvasók közt kisebb arányban található meg a Trumpot támogatók, mint a varázslóvilágot nem kedvelő társaik között. (Mutz, 2016.)

A Harry Potter-művek által sugallt világnézet egyértelműen egy társadalmilag nyitott, befogadó és elfogadó, a bezárkózó, a másságot, kisebbségeket elutasító nézeteket elítélő üzenetet hordoz magában. Bár gyerekkönyvnek indult, ma már a fiatal felnőttek korosztályára egyaránt kiható sorozattá nőtte ki magát. A köteteken és filmekben átívelő történeti szál, amely egy önkényuralmi rendszert megálmódó, erőszakos eszközöktől vissza nem rettenő főgonoszról, fanatikus híveiről és a velük szembeszálló varázslókról és varázslótanoncokról szól, egy fiktív világban írja le azt a metódust, ahogyan egy hatalomra törő

sötét erő igyekszik eltiporni a tőlük eltérő ideológiai és származási (ti. a nem tiszta vérű varázslók) csoportokat. (McEvoy-Levy, 2017)

Könnyen észrevehető, hogy a varázslóvilág izgalmaival dúsított fikcióban erős történelmi áthallások, valós társadalmi problémákkal húzott párhuzamok és összefüggések lelhetőek fel. E tanulmány fő elméleti tézise, hogy e párhuzamok miatt nem lehet elválasztani egy fiktív, szórakoztató irodalomnak induló, nemzetközileg óriási sikereket elért „mese” jellembefolyásoló erejét és az emberek mindennapjait meghatározó hétköznapi tudatot.

Magyarországon sorozatban harmadik ciklusát kezdte meg egy erős, széles társadalmi támogatottságú, jobboldali kormány, élén egy (az ellenzéki és nemzetközi sajtó- és politikai kritikák többsége szerint) az országot a centralizálás irányába terelő, autoriter vezetővel (Körösenyi, 2015). A Carl Schmitt-i értelemben vett ellenségkonstrukció, amely végigkísérte az Orbán-kormány 2010-től folytatott gyakorlatát az elmúlt négy évben, egy számára ideális toposzt talált: az Európába irányuló migrációt. Ennek következtében ezt az időszakot Magyarországon intenzív politikai kommunikáció és markánsan bevándorlásellenes retorika jellemezte. Ez a politikai stratégia a 2015-ben induló menekültellenes kampánnyal egy újabb szintre lépett. Ezt a retorikát a kormány a tömegkommunikáció minden lehetséges eszközével a 2018-as választásokig aktívan fenntartotta (Dessewffy–Nagy 2016; Dessewffy, Nagy–Vary, 2018).

A harmadik definíciós elem, az erőszakos eszközök legitimálása már bonyolultabb kérdés, ennek különböző szintjeit lehet erőszakos kormányzásnak nevezni. A kormánnyal kritikus hangok és az ellenzéki sajtó egy része szerint ebbe a kategóriába tartozik például a menekültválság megoldására irányuló katonai és rendőri fellépés, vagy a tömeges bevándorlás és a déli határon felépített fizikai határzár kapcsán kialakult humanitárius katasztrófák kezelésének módja.⁴ A bevándorlásellenes kommunikáció tehát a kormányzás fő eszközévé vált a politikai napirend tematizálására és a kormány legitimitásának erősítésére. Tanulmányunk keretein túlmutató kérdés, hogy ez a tematika az elmúlt években az Európai Unió más országaiban is meghatározó, törésvonalképző erővé vált. (Mudde, 2016; Müller, 2016.)

HARRY POTTER-FANDOM

A rajongói státusz lényegéből fakad, hogy egy kulturális textus (könyv, film vagy idol) jelentős hatással lehet az azt követők értékeire, identitására, vagy legalábbis szorosan összefügghet azokkal. Kutatásunk szempontjából azért lényegi a „rajongó” fogalom bevezetése, mert a később ismertetett közösségi-média-aktivitások klasszifikációján nyugvó módszertanunkban azt feltételezzük, hogy egy adott oldal, poszt követése, az e felületeken való lájkolás nagyobb kötődést jelez, mint a passzív érdeklődés vagy fogyasztás (Salganick, 2017).

A szakirodalomban a rajongás különböző mértékeit határozzák meg, ettől, illetve a rajongói lét meghatározó szerepének elfogadástól függően következtetnek arra, hogy valóban játszik-e szerepet az emberek életében valamilyen kitalált világ iránti érzelmek hatása, képesek-e a fiktív történet tanulságait átvenni a való életbe. (Gray, Sandvoss–Harrington, 2007; Coppa, 2014; Dessewffy–Váry, 2017.)

A rajongás, rajongói csoportokba tömörülés mindenképp meghatározza az emberek kapcsolatait, jellemzően azonos értékeket valló emberek tömörülnek kisközösségekbe. Rajongásuk tárgyáról szívesen beszélnek, a valamilyen téren közös szenvedéllyel rendelkező egyének pedig nagyobb eséllyel tartanak fenn kapcsolatot egymással. Henry Jenkins amellett érvel, hogy „a rajongás a jövő”, ugyanis a technika fejlődésével az azonos érdeklődésű emberek könnyebben teremtenek kapcsolatot, illetve több, a célnak egyre megfelelőbb platformok alakulnak ki, hogy rajongásuk tárgyát együtt meg tudják beszélni, fenntartsák egymás érdeklődését a témában (Jenkins, 2007). Habár a rajongó nem a digitális korszak terméke, ebben az új helyzetben a tartalmak előállításban és terjedésében való aktív részvétel miatt a rajongói aktivitás új formái és lehetőségei nyílnak meg (Ford–Green–Jenkins, 2013). Jenkins a rajongói státuszt egy, a kollektív tudatot meghatározó elemként jellemzi, amely meghatározza a társadalmi szerveződést. A kapcsolati hálózat fejlődésén kívül Jenkins beszél a magánéletet meghatározó tényezőkről is. Tapasztalatai szerint az azonos médiatartalmak iránt rajongók tábora sokszor más területeken is közös érdeklődést mutatnak. A közös rajongási tárgygyal rendelkező egyének gyakran azonos problémákkal küzdenek meg, így a magánélet további szegmenseiben is megfigyelhetők a csoportok összetartására kiható közös tényezők (Jenkins, 2007).

Mindezek alapján tehát érdemes vizsgálni, hogy egy politikai üzenetet hordozó fiktív mű iránti rajongás együtt jár-e politikai aktivizmussal vagy magas társadalmi felelősségérzettel.

A természetes politikai aktivitás kifejlődése mellett e közös értékekre való alapozás kiterjesztésével direkt aktivizálni is lehet a rajongótáborokat. Idevágó példa az Andrew Slack által 2005-ben alapított Harry Potter Alliance (HPA). A HPA a Harry Potter-rajongók által működtetett civil, nonprofit szervezet. Tagjait a Harry Potter-művekben közvetített értékek, közös meggyőződések önmagukévá tétele tartja össze, céljuk civil szervezetként beleszólni a politikai életbe, illetve együtt aktivizálni az embereket, bevonni őket is az általuk képviselt értékek közvetítésébe. (Jenkins, 2012.)

„...we show them fun and accessible ways that they can take action and express their passion to make the world better by working with one of our partner NGO’s.” – Andrew Slack (Jenkins, 2012).

Ma a Harry Potter Alliance-nek az USA 44 államában összesen 138 csoportja működik, de 5 kontinens további 26 országában vannak jelen. Akcióik a haiti földrengés áldozatainak megsegítésétől az internetsemlegesség melletti kampányig számos területre kiterjednek. A HPA-t Rowling is támogatásáról biztosította, Jenkins pedig a civil szerveződések egy új típusát látja benne.

„The HP Alliance has created a new form of civic engagement which allows participants to reconcile their activist identities with the pleasurable fantasies that brought the fan community together in the first place.” (Jenkins, 2013.)

A kapcsolathálózat ilyesfajta behatároltsága és fejlődésének jövője könnyen párhuzamba helyezhető a mai Magyarország politikai táborai mentén kialakuló kapcsolathálózattal. Az országot jelentős töredezettség jellemzi, az azonos politikai érdeklődésű emberek tömörülnek egyre homogénebb csoportokba, míg a velük ellentétes elveket vallók egyre távolabb kerülnek tőlük. Ezáltal egyfajta megosztottság jellemzi a magyar társadalmat, ami viszont az azonos nézeteket valló körökön belül nagyon erős összetartozást, homogén csoportokat von maga után (Kmetty, 2013). Az emberek egy része konzervatív, nemzeti és kereszténydemokrata értékekre épülő kormány fenntartását támogatja, míg mások a különböző liberális és baloldali, szociáldemokrata elveket valló, kisebb támogatottságú pártok táborait erősítik. Fókuszáltabban fogalmazva meg, kutatásunk alapkérdése, hogy miközben a magyar fiatalok értékrendjében a politikai apátia és az alapvetően demokratikus elkötelezettség mellett továbbra is erősek a jobboldali politikai attitűdök, a nemzeti büszkeség és a migrációellenesség,⁵ addig a tömegkulturális fogyasztásban a tolerancia, elfogadás, társadalmi nyitottság értékeit felvállaló Harry Potter-sorozat hogyan lehet ennyire sikeres.

Megítélésünk szerint erre a látszólagos ellentmondásra Mannheim generációs elméletében találjuk a megoldást. Mannheim *A nemzedékek problémája* című művében elkülöníti egymástól a korosztály, a generáció és a generációs egység fogalmát. A korosztály tisztán demográfiai kategória, amely az azonos időszakban születetteket jelöli. Ezek a csoportok tisztán generációs különbségek mentén alakulnak ki. Következő kategóriája a generáció, amely tudásszociológia-alapú és egy korosztályon belül azokra utal, akiket egy jelenség megszólít, és egy tematika köré szerveződnek. A harmadik fogalom, a generációs egység a közös tapasztalatból épülő hasonló gondolkodásmódra, identitásra utal. Így válnak ők egy generációs egységgé. A generációkat a külső történelmi, társadalmi tematika konstruálja, míg a generációs egységek az ezekre a külső impulzusokra adott hasonló válaszok mentén alakulnak ki, vagyis azok, akiket megszólít egy történelmi téma és azonos választ adnak erre a felvetésre. (Mannheim, 2000.)

E kategorizáció erejét az adja, hogy alkalmazásával elkerülhetjük a többségi torzítás gyakori hibáját, amikor a generációkon belül nem reflektálunk

azok tagoltságára. Esetünkben lehetséges az „új csendes generáció”-ról beszélni (Székely, 2012). Ám ez is, mint minden generáció, tudásszociológiai szempontból generációs egységekre, különböző élmény- és értékszerveződéseket mutató klaszterekre bomlik. Tanulmányunkban egy ilyen generációs egység bemutatására fókuszálunk. Mivel az alábbiakban a digitális lábnyomokat az elmúlt időszakra és nem a Harry Potter-divatmánia csúcspontján gyűjtöttük, azt valószínűsítjük, hogy a jelenben ilyen tartalmakat lájkolók az elkötelezett befogadók közül kerülnek ki. A következőkben bemutatott Harry Potter-univerzum iránt rajongók valószínűleg éveken keresztül követték kedvenceik sorsát, és éltették, karbantartották a fő értéküzeneteket.

Az alábbiakban így először megvizsgáljuk Harry Potter-affinitás összefüggését a társadalmi-politikai ideológiai értékekkel (1. hipotézis).

Ezt követően azt vizsgáljuk, hogy ez az értékdiszpozíció milyen közéleti affinitásokkal jár együtt (2. hipotézis).

Végül spekulatívan igyekszünk megválaszolni, hogy mindez egy új politikai aktivizmus irányába mutat-e.

A tanulmányunk háttéréül szolgáló adatelemzésben hibrid és innovatív módszertannal dolgozunk, amely ötvözi a hagyományos kérdőíves kutatási adatok elemzését a Facebook-aktivitáson keresztül rekonstruálható érdeklődési körök, attitűdök és fogyasztási szokások vizsgálatával. Nagy előny a kérdőíves módszerekkel szemben, hogy digitális lábnyomok alapján, valós cselekvésen alapuló adatokat szolgáltat az elemzéshez. A kettős, hibrid módszert indokolja a big data-alapú közösségimédia-elemzések újszerűsége a szociológiai vizsgálatokban, ami (amellett, hogy a lehetőségek tárházát hordozza magában) egyelőre nem rendelkezik bevett és standard módszertannal, benchmarkokkal. Elemzésünkben a két módszer szintézisére és eredményeik összevetésére törekszünk.

HARRY POTTER-RAJONGÓK, TÁRSADALMI ATTITŰDÖK, ÉRTÉKELKÖTELEZŐDÉS

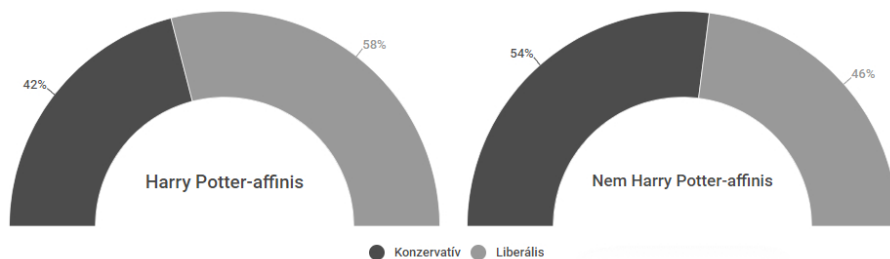
A kérdőíves kutatásban arra voltunk kíváncsiak, hogy van-e összefüggés a Harry Potter-könyvek, -filmek fogyasztása és kedvelése, valamint aközött, hogy a válaszadó inkább a konzervatív vagy inkább a liberális értékekkel azonosul. A kérdőíves adatfelvételt a Datalyze Research omnibuszkutatásában folytattuk le. A kutatás 1000 fő online megkérdezésével történt 2018. május 23. és 26. között. A kérdőív a Facebook-felületen került meghirdetésre rétegzett, véletlen mintavétellel. A kitöltések nemre, életkorra, lakhelyre és iskolai végzettségre lettek kvótázva és hirdetve az országos demográfiai megoszlás szerint a Központi Statisztikai Hivatal vonatkozó adatai alapján. A kérdőív hirdetését minden magyar Facebook-felhasználó láthatta, aki az adott demográfiai keresztkategóriába tartozott.

A konzervatív értékek közül a legfontosabbnak a hagyományok őrzését, rendpártiságot, tekintélytiszteletet és családközpontúságot tekintettük, míg liberális értéként azonosítottuk az egyéni szabadság jelentőségének hangsúlyozását, a tolerancia fontosságának kiemelését valamint az emberi jogok tiszteletét (Inglehart–Welzel, 2005; Leyden–Teixeira–Greenberg 2007).

A kérdőívben a demográfiai adatok (nem, iskolai végzettség és életkor) mellett politikai ideológiai önbesorolást is kérdeztünk, valamint arra voltunk kíváncsiak, hogy a válaszadó olvasta-e a Harry Potter-könyveket (és hányat), látta-e a filmeket (és hányat), továbbá hogy kedveli-e a Harry Potter-világot. Harry Potter-affinis csoportként definiáltuk azokat a válaszadókat, akik több mint egy könyvet olvastak és/vagy több mint egy filmet láttak a sorozatból, továbbá emellett inkább vagy nagyon kedvelik a Harry Pottert. A Harry Potter-affinis csoport aránya a mintában 35%. Az elemzésünkben felhasznált ideológiai önbesoroláshoz egy konzervatív–liberális ideológiai skálát használtunk,⁶ melynek kategóriáit az adatelemzés során a megfelelő elemszám megléte miatt összevontuk (inkább vagy nagyon konzervatív, inkább vagy nagyon liberális) és a kérdésre válaszadókat vizsgáltuk (n=752 fő). A válaszadók között a konzervatív–liberális megoszlás 48–52%.

A kérdőíves kutatásból származó adatok azt mutatják, hogy összességében a Harry Potter-affinis csoportban kevesebb a magukat konzervatívnak vallók aránya (42%), és magasabb a liberálisoké (58%). Ezzel párhuzamosan a Harry Potter iránt nem affinis csoportban a konzervatívok aránya magasabb némileg (54%), és a liberálisoké alacsonyabb (46%). Az összefüggés mértéke a két változó között: Cramer's V = 0,119. Ez nem jelent erős összefüggést, de az összefüggések szignifikánsak: a 2x2 cellás keresztábra-elemzéshez kapcsolódó Pearson-féle khi-négyzet értéke 10,66, a teszt szignifikáns összefüggést mutat a változók között.

2. ábra. Konzervatív–liberális attitűdök a Harry Potter-affinitás függvényében

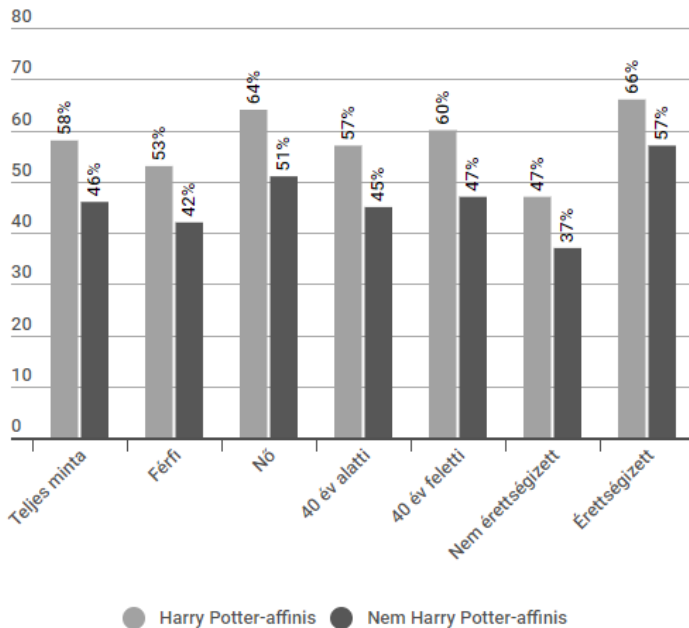

Megvizsgáltuk azt is, hogy az összefüggés más változókat kontroll alatt tartva, azok hatását kiiktatva is fennáll-e – azaz nem valami demográfiai okra (nem, műveltség, életkor) vezethető-e vissza az összefüggés megléte. A liberális attitűdök nemtől függetlenül szignifikánsan erősebbek a Harry Potter-

affinis csoportban: a Harry Potter-affinis nők 64%-a liberális, míg a nem Harry Potter-affinis nők között ez az arány 51%; a férfiak esetében a Harry Potter-affinisek 53%-a, míg a Harry Potter iránt nem affinisek csupán 42%-a vallja magát liberálisnak.

A válaszadókat „fiatalokra” és „idősekre” osztottuk a 40. életkornál. Az életkor tekintetében a kiinduló összefüggésünket nézve az látható, hogy a 40 év felettek esetében szignifikánsan összefügg a két változó: a Harry Potter-kedvelő idősek 60%-a liberális, míg a nem Harry Potter-affinisek között ez az arány 47%. A 40 év alattiak között is beszélhetünk ilyen trendről: a Harry Potter-affinis fiatalok 57, míg a nem Harry Potter-affinisek 45%-a liberális (a vizsgált kereszt táblában a khi-négyszet-értékhez tartozó szignifikanciaérték 0,052).

3. ábra. Liberális attitűdökkel rendelkezők aránya a válaszadók között a Harry Potterhez való viszony szerint (demográfiai bontás)

Végül az iskolai végzettség hatását is ellenőriztük a kiinduló összefüggésünkre, mivel arra is kíváncsiak voltunk, hogy ez az együttjárás esetleg nem a műveltségi szint miatt áll-e fenn. Az iskolai végzettséget „alacsony” és „magas” kategóriákba soroltuk, a határt pedig a középiskolai érettségivel húztuk meg. Az elemzés során kiderült, hogy az érettségivel nem rendelkező Harry Potter-affinis csoportban a liberálisok aránya 47%, míg a nem Harry Potter-affinis csoportban ez az érték 10%-kal kevesebb. A legalább érettségi-

vel rendelkező Harry Potter-kedvelő liberálisok aránya 66%, míg a nem Harry Potter-affinisek között 56,5%. Fontos azonban megemlítenünk, hogy az összefüggés a Harry Potter-affinitás és a konzervatív/liberális attitűd között az egyes végzettségi kategóriákban nem szignifikáns (a khi-négyzet-értékhez tartozó szignifikanciaérték 0,068 és 0,056).⁷

Összességében elmondható, hogy a Harry Potter iránt affinis csoport inkább rendelkezik liberális politikai-társadalmi attitűdökkel. Ez a teljes mintában tapasztalható jelenség továbbá nem annak köszönhető, hogy a Harry Potter-fogyasztók például nők, magasabb iskolai végzettségűek vagy fiatalok lennének, hiszen amint láttuk, ez az összefüggés (legalább trend-szinten) minden vizsgált demográfiai kategóriában fennállt. Fontos hangsúlyoznunk, hogy ez a vizsgálat nem alkalmas oksági viszony feltárására, csak a változók együttjárását mutatja meg.

Összehasonlításképpen idézzük Diana C. Mutz tanulmányát (Mutz, 2016), melyben a politikai attitűdök és a Harry Potterhez való viszonyt összefüggését vizsgálta az Egyesült Államokban, kérdőíves módszerrel (H1). Mutz elemzésében arra jutott, hogy egy fiktív történet (jelen esetben Harry Potter története) képes hatással lenni a társadalmi attitűdökre és a politikai preferenciákra. Kutatása eredményeképpen kimutatta, hogy a Harry Potter-könyveket olvasók inkább rendelkeznek negatív attitűdökkel Donald Trump irányába, toleránsabban a kisebbségekkel szemben, továbbá arra is rávilágított, hogy a Republikánus Párt támogatói között alacsonyabb azok száma, akik Harry Potter-filmeket néztek, vagy Harry Potter-könyveket olvastak. Mutz eredményei tehát valamelyest egybeeszenek a jelen tanulmány háttéréül szolgáló kérdőíves kutatás eredményeivel, illetve azzal a feltételezésünkkel, hogy a Harry Potter-affinitás együtt jár bizonyos politikai-társadalmi attitűdökkel.

KÖZÖSSÉGIMÉDIA-ADATOK ELEMZÉSE

A közösségi médiában, így a Facebookon, kifejtett aktivitás alapján jól rekonstruálhatóak az ízlésbeli, érdeklődési preferenciák. Ezek az aktivitások tulajdonképpen életünk digitális lenyomatai. Egy bizonyos témájú Facebook-poszton való kedvelés, egy közéleti oldal posztjai alá elhelyezett komment mind-mind a felhasználók ízlésére, értékeire, fogyasztási szokásaira enged következtetni (aki rendszeresen aktív könyv-webshopok felületein, az minden bizonnyal olvasó ember, aki benzinkutak felületein aktív, az autó-motor tulajdonos stb.).

Kutatásunkban a Harry Potter-rajongók beazonosításához nyilvános Facebook-adatokat használtunk fel. A célcsoport kialakításához felhasznált adatok Harry Potter-könyvekhez, -filmekhez, -játékokhoz kapcsolódó nyilvános magyar Facebook-felületekről származnak.

A Facebook lehetővé tette, hogy a nyilvános aktivitások a Facebook Graph API-n keresztül legyenek gyűjtésre kerüljenek – a célcsoportok elemzése ilyen API-n keresztül létrehozott, anonim adatbázison alapul. A kutatást megelőzően a Facebook-felületeket kvalitatív módon kategorizáltuk, és szegmenseket hoztunk létre belőlük érdeklődési körök, preferenciák, fogyasztási szokások alapján. Ebben a kutatásban is ezekből a szegmensekből használtunk fel olyanokat, amik a közéleti-társadalmi érdeklődést jól indikálják. Az adatok és információk elemzéséhez és a célcsoportok kialakításához Python nyelvű programokat használtunk. Eljárásunk vegyes módszernek mondható abból a szempontból, hogy míg az adatok (reakciók, felhasználók, felületek) gyűjtése, tárolása, az ezek közötti metszetek, átfedések vizsgálata kvantitatív és informatikai eljárásokon alapul, a felületek kategorizációja kvalitatív kutatói folyamat. Az adatgyűjtés és a kategorizáció folyamatát az 1. ábrán mutatjuk be.

4. ábra. Az adatgyűjtés és adatkategorizáció folyamata

Az elemzést megelőzően kézi gyűjtéssel listázásra került az összes elérhető magyar, Harry Potterhez kapcsolódó Facebook-oldal, -csoport és -esemény, amelyen 2014 és 2018 között felhasználói aktivitás látható. A gyűjtés eredményeképpen 35 felület került beazonosításra, melyek az 1. számú mellékletben láthatók.

Vizsgálati mintánkat (a célcsoportot) az 1. táblázatban látható felületeken 2014. 01. 01. és 2018. 06. 01. között aktív Facebook-felhasználók adják. Ebben az időszakban a 35 Harry Potter-felületen aktív felhasználók száma 14 200 fő.

Elemzésünkhöz a Facebook-oldalak esetében nem az oldalkedveléseket, hanem a felületeken kifejtett aktivitásokat vizsgáltuk. Aktivitásnak nevezzük a nyilvános Facebook-oldalak által megosztott tartalmakon (poszt) való lájkolást, reakciót, kommentet, a Facebook-csoporttagságot, illetve a Facebook-esemény-részvételt (*attending*) és az esetleges részvételt (*maybe attending, unsure*). Az érdeklődési kör (szegmensek) vizsgálatához a célcsoport nyilvános felületeken vagy a nyilvános felületek által megosztott tartalmakon való Facebook-aktivitásait 5 521 872 magyar Facebook-felhasználó aktivitásaival hasonlítottuk

össze. Az összesen vizsgált célcsoport-aktivitás 14 095 856 adatpont. A célcsoportprofilok kialakításához az oldalak esetében nem oldalkedveléseket (*page like*), hanem (ahogy ezt fentebb is említettük) a nyilvános oldalak által megosztott tartalmakon kifejtett aktivitásokat (lajk, reakció, komment) figyeltük. Ennek oka, hogy úgy véljük, míg egy Facebook-oldal kedvelése önmagában nem feltétlenül jelenti, hogy a felhasználó szimpatizál is az ott megjelenő tartalmakkal, a felületek által megosztott tartalmak kedveléséről ez már sokkal inkább elmondható. Az adatok elemzése során a Facebook irányelvei miatt demográfiai adatokat nem használtunk, ezekre kizárólag következtetni tudunk a célcsoport aktivitásaiból kirajzolódó trendekből és jellemzőkből. A 3. ábrán a célcsoport-kialakítás és az elemzés folyamatát mutatjuk be.

5. ábra. A célcsoport-meghatározás és az elemzés folyamata

Az előzetesen érdeklődési körök, preferenciák és attitűdök alapján kézi módszerrel szegmensekbe kategorizált Facebook-felületekből elemzésünkhöz a következőket használtuk fel:

- Közélet
 - Politikai párt
 - Civil szervezet, NGO, mozgalom
- Jótékonyág és szociális témák
- Természetvédelem és fenntarthatóság

Az elemzés elvégzéséhez a Harry Potter-rajongó célcsoport preferenciáit tartalmazó táblázatokat készítettünk.⁸ A Facebook-adatokból létrehozott táblák az alábbi információkat tartalmazzák: az elemzésre került szegmenseket, a szegmenshez tartozó összes Facebook-felhasználó számát, továbbá a vizsgált célcsoport metszetét a szegmensekkel (aktivitási arány). Ez utóbbi azt fejezi ki, hogy a célcsoportból hány aktív felhasználó van az adott szegmensben. Ezenkívül a szegmens méretét (aktív felhasználóinak számát) is figyelembe vevő mutatót használunk annak kifejezésére, hogy a célcsoportba tartozó felhasználók az átlagos magyar Facebook-felhasználónál mely szegmensben (vagy akár adott Facebook-felületen) aktívabbak, és melyek iránt mutatnak kevesebb

érdeklődést. Ezt a mutatót *felülreprezentációs mutató*nak neveztük el. A mutató a szegmens (vagy oldal) és a célcsoport közönségének méretét, illetve azok metszetét veszi figyelembe, a megszokott várhatóérték-számítás módszerével. A mutató mértékegység nélküli, standardizált szám. A szegmens és az oldalak sorrendje alapján beszélhetünk preferenciákról, érdeklődési körökről, attitűdökről a célcsoporton (vagy célcsoportokon) belül. A mutató számításának módja a következő:

Ha a célcsoport jele C, a szegmens vagy a kérdéses oldal jele S, a metszet jele (célcsoportmetszete a szegmenssel vagy oldallal) pedig C∩S. Arány1 $|C∩F|:|C|$, Arány2 pedig $|C∩S|:|S|$.

A *felülreprezentációs mutató* ezek alapján: $Arány1 \times Arány2 = (|C∩S|:|C|) * (|C∩S|:|S|) = (|C∩S|^2):(|C| \times |S|)$.

A következőkben a közösségimédia-elemzéshez kialakított mintába bekerült 14 200 Harry Potter-affinis Facebook-felhasználó közéleti, politikai, társadalmi témákhoz kapcsolódó digitális lábnyomai alapján mutatjuk be preferenciáikat és attitűdjeiket.

A Harry Potter-affinis csoportról elmondható, hogy (fiatal életkoruk ellenére⁹) magas közéleti aktivitással rendelkeznek. A felhasználók 85%-a volt aktív a teljes közélet szegmensben, tehát valamilyen közélettel kapcsolatos Facebook-oldalon, -csoportban vagy -eseményen. Az átlagos magyar Facebook-felhasználóhoz képest is magas ez az arány (a felülreprezentációs score értéke 26, tehát a 85%-os aktivitás jóval átlag felettinek mondható). Politikai pártok felületén a Harry Potter-affinisek 50%-a volt aktív, ami szintén a magyar átlag felettinek mondható (a felülreprezentációs score értéke 15).

A közéleti tartalmak és a politikai pártok közül megvizsgáltuk azt is, hogy Facebook-oldal-szinten milyen jellegű tartalmak felületein aktívak. Az oldal-szintű elemzésből kiderült, hogy kiemelt helyen szerepelnek a nagy baloldali-liberális hírportálok (Index.hu, HVG, 24.hu), a nagy baloldali politikai blogok (444, Mércé, Fideszfigyelő) és a kormánypárti ORIGÓ hírportál is. A felsorolt médiumok iránt szintén átlag feletti aktivitást tapasztaltunk.

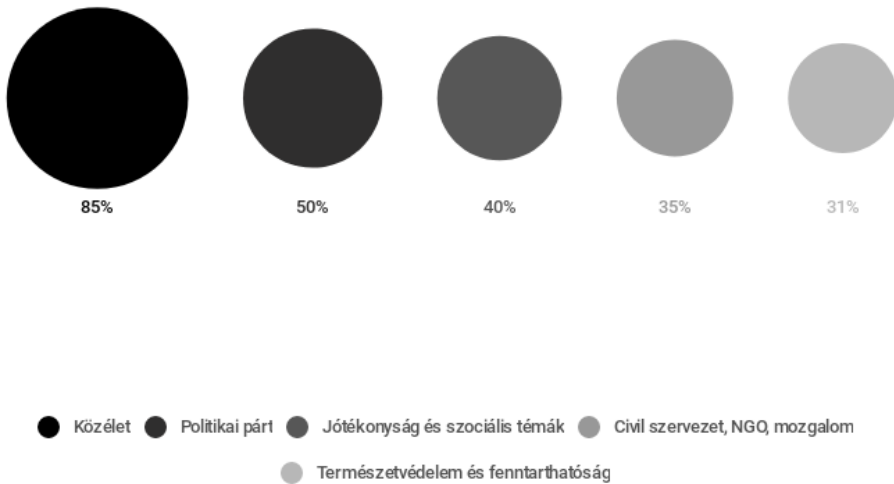
A politikai pártokat tekintve vegyes képpel találkozhatunk, aminek kapcsán elmondhatjuk, hogy a Harry Potter-affinis csoport egyértelműen nem sorolható be egyik magyar politikai oldal támogatói közé sem, sőt, kifejezetten sokféle és ellentmondó pártpreferenciával rendelkezik. A pártok közül a legnagyobb aktivitást a Magyar Kétfarkú Kutya Párt (26%), a Jobbik Magyarországért Mozgalom (9%) és a Momentum Mozgalom (5%) felületein generálták a Harry Potter-rajongók. Ennek okát abban látjuk, hogy ezek a pártok jellemzően felülreprezentáltak a 18–29 éves korosztályban (Magyar Ifjúság 2016).

A fent említett pártok közül a Magyar Kétfarkú Kutya Párt egy anti-establishment viccpárt, amely (többek között látványos politikai akcióiknak és flashmobjaiknak köszönhetően) rendkívül népszerű az online térben és kö-

zösségi oldalakon, azonban a 2018-as országgyűlési választásokon nem szerepeltek jól, 1%-os eredményt értek el. A Jobbik radikális jobboldali pártnak indult, militarista jegyekkel, majd az utóbbi években innen igyekezett jobboldali néppárttá pozicionálni magát, amit belső politikai konfliktusok kísérték. A párt nagy támogatói bázissal rendelkezik a magyar fiatalok körében, komoly ifjúsági mozgósítást is végeztek kezdetektől fogva. Innen nézve a 9%-os aktivitás a Jobbik felületén kevésnek is mondható. A Momentum Mozgalom 2017 márciusában alakult centralista kispárt, így az adatgyűjtési időszakból csupán 1 évnyi aktivitás figyelhető meg. Azt a tényt is figyelembe véve, hogy a 2018-as országgyűlési választásokon 2,2%-os eredményt értek el, az 5%-os aktivitás a párt Facebook-felületén jelentősnek mondható.

Az általános közéleti érdeklődés mellett (ami véleményünk szerint önmagában implikál bizonyos társadalmi kérdések iránti affinitást) megvizsgáltuk, hogy mekkora aktivitást fejtettek ki civil szervezetek, NGO-k, társadalmi mozgalmak, jótékonyági és szociális szervezetek felületein a Harry Potter-rajongók. Az elemzésből kiderült, hogy Facebook-lábnyomaik alapján a Harry Potter-rajongók 40%-a aktív jótékonyossággal kapcsolatos Facebook-felületeken, ami szintén átlag feletti (a felülreprezentációs score értéke 4). Emellett azt is láttuk, hogy 35%-uk érdeklődik civil szervezet, NGO és valamilyen társadalmi mozgalom iránt (a felülreprezentációs score értéke 9). Ezek a felületek elsősorban (eredeti céljukon túlnótt) a Fidesz–KDNP-kormányval szemben álló politikai törekvések Facebook-oldalai (Százvezren az internetadó ellen, Egymillióan a magyar sajtószabadságért), de átlag feletti aktivitást fejtettek ki a Budapest Pride, a Migration Aid, a Magyar Helsinki Bizottság és az Amnesty International, felületein is. A baloldali-liberális emberi jogi szervezetek mellett átlag felett voltak aktívak jótékonyossággal foglalkozó oldalakon és szociális civil szervezetek felületén is (pl. Magyar Ökumenikus Segélyszervezet, Országos Mentőszolgálat). A természetvédelem és fenntarthatóság témakörében a Harry Potter-affinisek 31%-a volt aktív (a szegmenshez tartozó felülreprezentációs score értéke 7). Kiemelt aktivitást mutattak a Greenpeace Magyarország felületén (a felülreprezentációs score értéke 52), de általánosan elmondható, hogy ebben a témakörben kisebb az érdeklődésük, mint a közéleti-politikai vagy társadalmi-szociális kérdésekben. A 4. ábrán a Harry Potter-affinis csoport metszeteit ábrázoltuk a vizsgált szegmensekkel.

6. ábra. A Harry Potter-affinis csoport metszetei a vizsgált szegmensekkel

Összegezve a fent leírtakat, úgy tűnik, hogy a Harry Potter-világ rajongói nemcsak átlagon felüli érdeklődést mutatnak a közélet és a politika iránt, hanem társadalmi és szociális kérdésekben is érzékenyek, függetlenül attól, hogy politikai preferenciáik vegyesek, és a csoportban egyaránt megjelennek a jobb- és baloldali pártok. Ezek a megállapítások egybecsengenek a fent ismertetett közvélemény-kutatási adatokkal, és látható, hogy a csoport tagjai nemcsak attitűdjükben, de a valós cselekvésen alapuló aktivitásaikban is társadalmilag érzékenyek. Külön szeretnénk felhívni a figyelmet arra a tényre, hogy ez annak ellenére van így, hogy (az egykor szélsőjobb-dali-militáns pártból mára jobb-közép néppárttá pozicionált) Jobbik iránti affinitásuk (életkorukból eredően is) kiemelkedően magas.

Végezetül azt a kérdést kell feltennünk, hogy ezek a részleges empirikus eredmények mennyire általánosíthatók. Következik-e a Harry Potter-rajongók fentiekben demonstrált értékpreferenciáiból, hogy a politikai aktivitás egy új bázisát jelentsék általánosabb értelemben is?

Egyfelől, ahogy tanulmányunk bevezetőjében már utaltunk rá, hogy a politikai intézmények iránti bizalom, ezek elfogadottsága különösen a fiatal generáción belül a nyugati társadalmakban mélyponton van. Tanulmányunk alapkérdése éppen az volt, hogy bizonyos tömegkulturális sikertermékek iránti rajongás együtt jár-e a közügyekhez való optimistább hozzáállással és aktív társadalmi-politikai attitűdökkel. Az empirikus példák alapján azt mondhatjuk, hogy ez az együttjárás világosan kimutatható. Ugyanakkor három okból is nagyon óvatosan fogalmaznánk azzal kapcsolatban, hogy egy fiktív mű

iránti rajongás valóban képes-e változást generálni a társadalmi-politikai attitűdökben, az milyen erős, és mennyire válik általánosíthatóvá.

Egyfelől maga a tömegkulturális tartalmak szegmetált világa sem egy irányba mutató. Elégséges, ha csak a direkt politikai tartalmú West Wing és a House of Cards politikaábrázolására utalunk: míg előbbi a közjóért való nemes, még ha gyakran trükkökkel teli küzdelmet mutatja be, addig a másik a hatalom öncélú, kegyetlen és gátlástalan akarásának narratívája.

Talán még fontosabb, hogy a nem közvetlen politikai, de ebben a térben is értelmezhető nagy hatású médiatartalmak éppenséggel nagyon is eltérő értékconstellációkat erősíthetnek. Nem ismerünk pontos adatokat, de okkal feltételezhetjük, hogy az olyan bestsellerek, tv-sorozatok, mint a Narcos, a The Queen of the South, a The Bridge és mindenekelőtt a Breaking Bad, erősíthették az amerikai nézők félelmeit a mexikói drogkereskedő bandákkal (és bevándorlókkal) kapcsolatban. Továbbá a rajongás önmagában nem értelmezhető, csak rajongásként valami irányában. A populáris kultúra tagoltsága és sokszínűsége miatt a közönség is szegmentált, és különböző csoportok – vagy Mannheim kifejezésével: generációs egységek – különböző tartalmakat fogyasztanak, ergo különböző értékconstellációkat tehetnek magukévá.

Mivel a rajongói viselkedés nem politikai logikát követ, teljességgel életszerű, hogy az egyes befogadói csoportok más és más elvek mentén szerveződő, egymással inkonzisztens nézeteket hordozó tartalmak iránt is nyitottak. Az előbbi példánál maradva, könnyen elképzelhető, hogy vannak, akik mind a West Wing, mind a House of Cards vagy a Harry Potter-sorozat és az Éhezők viadala rajongóinak tartják magukat – bármennyire is eltérő lehet az ezekben a művekben megfogalmazott értéküzenet.

Harmadrészt pedig ezek a popkulturális tartalmak nem információs vákuumban léteznek. Szocializációs ágensek, közvetlen élmények, tradíciók, szociológiai helyzet és gazdasági, munkaerőpiaci tapasztalatok és a news média hírei különböző mértékben, de jelen vannak és befolyásolják a befogadói nézetek keretezését és artikulációját, az esetleges társadalmi aktivizmust. Vagyis a politikai relevanciával bíró popkulturális tartalmak üzeneteit mint egy bonyolult, soktényezős mátrix egyik elemét kell vizsgálnunk és értelmeznünk, és direkt oksági viszonyt nem szabad feltételeznünk a fogyasztás és a kialakult attitűdök között. Tanulmányunkban arra tettünk kísérletet, hogy e mátrix egyik, általunk fontosnak ítélt, de eddig kellő figyelmet nem kapott elemét vizsgáljuk meg.

Nem állítjuk tehát, hogy a Harry Potter Alliance lesz a társadalmi mozgalmak új modellje, miként azt sem, hogy a tömegkulturális tartalmak mentén szerveződnek majd például az antirasszista, alternatív mozgalmak. Érdeemes megjegyezni ugyanakkor, hogy konkrét jóslatokba bonyolódni arra vonatkozóan, hogy milyen sérelmek, illetve pozitív üzenetek generálnak majd társa-

dalmi aktivizmust, jelenleg általában is meglehetősen kockázatos. Ezen belül azt állítjuk, hogy legalábbis nem kizárható, hogy ilyen inspirációk megfogalmazódhatnak, és amennyiben a hely és az idő, vagyis a politikai lehetőség-struktúra kedvez nekik, akár sikeres aktivizmus formáját is ölthetik.

Tanulmányunkban azt a kérdést vizsgáltuk, hogy a markáns üzenetet hordozó popkulturális termékek iránti rajongásnak lehetnek-e a politikai érték-választásra, illetve a közéleti aktivitásra vonatkoztatható implikációi. Hibrid és innovatív módszertani megoldásokat alkalmazva, egy konkrét esettanulmány, a Harry Potter-világ iránt rajongók preferenciáit és karakterét vizsgálva meggyőzően tudtunk kimutatni ilyen, a tartalmi üzenetekkel harmonizáló értékszerkezeteket. Annak megítélésére, hogy ez a popkulturális összefüggés oksági-e, milyen mértékű, mennyire általános, és milyen közéleti aktivitásokat indukál, további kutatások sokaságára lenne szükség. Szerencsés helyzetben vagyunk azonban, mert a digitális lábnyomokból alkotott rekonstrukciók lehetősége az erre a tematikára fókuszáló további kutatások lehetőségét is megteremtik.

MELLÉKLET

A Harry Potter-rajongó célcsoportot alkotó Facebook-felületek listája

Felület típusa	Felület neve
Facebook-oldal (page)	Harry Potter és a Halál Erekllyéi – HUN
	Harry Potter és a Rajongók
	Roxfort Generáció
	Dumbledore Serege
	Harry Potter Hungary
	Harry Potter: Hogwarts Mystery Game Rajongói Oldal
	Roxfort Boszorkány- és Varázslóképző Szakiskola
Facebook-csoport (group)	Harry Potter Hungary
	HPH adok-veszek
	Roxfort Generáció
	Mardekár Klubhelyiség
	Griffendél Klubhelyiség (HP HUN)
	Hugrbug (HPH)
	Hugrbug Klubhelyiség
	Hollóhát
	Griffendél
	A mágus örökös története (HP fanfic)
	Mardekár
	Hírverő, avagy a Kihívások Tárhelye
	Roxfort
	Harry Potter Fanfiction Hungary
	Harry Potter: Wizards Unite Hungary
Hogwarts Mystery Hungary	
Harry Potter: Wizards Unite – Hungary	
Harry Potter: Wizards Unite – Hungary (II)	
Harry Potter Magyar Fan Club	
Facebook-esemény (event)	7. Harry Potter Hungary Tali
	Harry Potter nyári napközis varázs(ló)tábor
	PotterPride 2018
	HPH Halloweeni Cosplay Verseny
	VI. Harry Potter Hungary Találkozó After
	VI. Harry Potter Hungary Találkozó
	PotterPride 2017
	PotterPride 2016
	5. V. Harry Potter Hungary Találkozó 5
	Legendás Állatok HPH Közös Mozizás

JEGYZETEK

- ¹ Köszönettel tartozunk a *Politikatudományi Szemle* opponenseinek a tanulmány első verziójához fűzött megjegyzéseikért és javaslataikért.
- ² <https://web.archive.org/web/20170731000042/https://www.jkrowling.com/harry-potter-translated-scots/>
- ³ https://www.forbes.com/lists/2008/53/celebrities08_JK-Rowling_CRRT.html
- ⁴ <http://www.infomigrants.net/en/post/9089/hungary-refugees-not-welcome>
<https://www.independent.co.uk/news/world/europe/victor-orban-hungary-migrant-refugees-george-soros-ngo-far-right-a8297441.html>
- ⁵ Magyar Ifjúság 2016. http://www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/magyar_ifjusag_2016_a4_web.pdf
- ⁶ A kérdőívben a politikai attitűdöt az „Ön inkább liberálisnak vagy inkább konzervatívnak érzi magát?” kérdésben mértük, 1-től 4-ig terjedő skálán, ahol az 1-es érték a „liberális”, a 2-es érték az „inkább liberális”, a 3-as érték az „inkább konzervatív”, míg a 4-es érték a „konzervatív” válaszkategóriát képviselte. A kérdés „nem tudja / nem válaszol” válaszkategóriát is tartalmazott.
- ⁷ A sokdimenziós (nem, kor, műveltség alapján bontott) kereszttábla a Harry Potter-affinisek és az ideológiai kategóriák között a cellákban található alacsony elemszámok miatt nem volt elemezhető.
- ⁸ Az elemzés alapjául szolgáló adattáblák a következő linken érhetők el: <http://dessewffy.elte.hu/>
- ⁹ A Facebook-adatok elemzésekor csak nyilvános felületeken történő aktivitásokat gyűjtöttünk és vizsgáltunk. A felhasználók demográfiai adataihoz és privát felületeken, titkos csoportokban, zárt eseményeken zajló aktivitásaihoz nem férünk hozzá. A Harry Potter-rajongók fiatal életkora Facebook-lánymokból kirajzolódó érdeklődésükből, preferenciáikból, fogyasztási szokásaikból következtethető ki, másrészt a survey-kutatásból kiderült, hogy a Harry Potter-affinisek 49%-a 18–39 éves volt.

IRODALOM

- Adorno, T. W. (2005): *The culture industry: Selected essays on mass culture*. Routledge.
- Almond, G. A. – Verba, S. (1963): *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton University Press.
- Bennett, W. L. – Livingston, S. (2018): The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions. *European Journal of Communication*, 33 (2), 122–139. <https://doi.org/10.1177/0267323118760317>
- Castells, M. (2013): *Communication power*. OUP Oxford.
- Chadwick, A. (2017): *The hybrid media system: Politics and power*. Oxford University Press.
- Chalton, N. – MacArdle, M. (2016): *The 20th Century in Bite-Sized Chunks Hardcover*. Michael O'Mara.
- Coppa, F. (2014): Fuck yeah, fandom is beautiful. *The Journal of Fandom Studies*, 2 (1), 73–82. https://doi.org/10.1386/jfs.2.1.73_1

- Couldry, N. – Hepp, A. (2016): *The Mediated Construction of Reality*. Cambridge: Polity Press.
- Dessewffy, T. – Nagy, Z. (2016): Born in Facebook: The refugee crisis and grassroots connective action in Hungary. *International Journal of Communication*, 10, 2872–2894.
- Dessewffy, T. – Vary, D. (2017): Fame, Fans and Facebook. Hungarian Celebrities and their Admirers. *Intersections-East European Journal of Society and Politics*, 3 (1), 31–55. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v3i1.197>
- Dessewffy, T. – Nagy, Z. – Váry, D. (2018): Where Are Those Better Angels of Our Society? Subaltern Counterpublics in Hungary During the Refugee Crisis. *Bulletin of Science, Technology & Society*, 37 (2), 112–123. <https://doi.org/10.1177/0270467618783944>
- Dessewffy, T. – Gurály, S. – Mezei, M. (2018): Dangerous Liaisons? Analysis of an onlife scandal. *Információs Társadalom*, 18 (2), 56–76.
- Feischmidt, M. – Pulay, G. (2017): ‘Rocking the nation’: the popular culture of neo-nationalism. *Nations and Nationalism*, 23: 309–326. <https://doi.org/10.1111/nana.12264>
- Fiske, A. P. (1992): The Four Elementary Forms of Sociality: Framework for a Unified Theory of Social Relations. *Psychological Review*, 99, (4), 689–723. <https://doi.org/10.1037/0033-295x.99.4.689>
- Fiske, J. – Hancock, B. H. (2016): *Power Plays Power Works*. Routledge.
- Ford, S. – Green, J. – Jenkins, H. (2013): *Spreadable Media: Creating Value and Meaning in a Networked Culture (Postmillennial Pop)*. NYU Press.
- Gierzynski, A. – Eddy, K. (2013): *Harry Potter and the millennials: Research methods and the politics of the muggle generation*. JHU Press.
- Gray, J. – Sandvoss, C. – Harrington, C. L. (eds.) (2007): *Fandom: Identities and communities in a mediated world*. NYU Press.
- Holbert, L. R. – Shah, D. V. – Kwak, N. (2003): Political Implications of Prime-Time Drama and Sitcom Use: Genres of Representation and Opinions Concerning Women’s Rights. *Journal of Communication*, 53 (1). <https://doi.org/10.1093/joc/53.1.45>
- Holbert, L. R. – Shah, D. V. – Kwak, N. (2004): Fear, authority, and justice: Crime-related TV viewing and endorsements of capital punishment and gun ownership. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 81 (2), 343–363. <https://doi.org/10.1177/107769900408100208>
- Huntington, S. (1993): The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*, 72 (3): 22–49.
- Inglehart, R. (1990): *Culture shift in advanced society*. Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1997): *Modernization and postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton University Press.
- Inglehart, R. – Welzel, C. (2005): *Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence*. Cambridge University Press.
- Inglehart, R. – Norris, P. (2003): „The True Clash of Civilizations”. *Foreign Policy*, 135, 62–70.
- Jenkins, H. (2007): Afterword: the future of fandom. In: Gray, J. – Sandvoss, C. – Harrington, C. L.: *Fandom: identities and communities in a mediated world*. New York University Press.
- Jenkins, H. (2012): ‘Cultural Acupuncture’: Fan Activism and the Harry Potter Alliance. In: Jenkins, H. – Shresthova, S.: *Transformative Works and Fan Activism*. *Transformative Works and Cultures*, 10. <https://doi.org/10.3983/twc.2012.0305>
- Jenkins, H. (2013): How „Dumbledore’s Army” Is Transforming Our World: An Interview with the HP Alliance’s Andrew Slack (Part One)”. *Confessions of an Aca-Fan: The Official Weblog of Henry*

- Jenkins. http://henryjenkins.org/blog/2009/07/how_dumbledores_army_is_transf.html [letöltve: 2018.07.18.]
- Kmetty Z. (2013): *Diskurzusok, nexusok és politikai részvétel. A politikai hálózatok és a politikai diskurzus szerepe a részvételben és a tömbösödésben. Doktori értekezés.* ELTE Társadalomtudományi Kar – Szociológia Doktori Iskola, Budapest.
- Körösenyi A. (szerk.) (2015): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után.* Budapest: Osiris – MTA TK Politikatudományi Intézet, 1–428.
- Laitin, D. D. (1986): *Hegemony and Culture: Politics and Change among the Yoruba.* University Of Chicago Press.
- Lazer, D. M. J. – Baum, M. A. – Benkler, Y. – Berinsky, A. J. – Greenhill, K. M. – Menczer, F. – Metzger, M. J. – Nyhan, B. – Pennycook, G. – Rothschild, D. – Schudson, M. – Sloman, S. A. – Sunstein, C. R. – Thorson, E. A. – Watts, Duncan J. – Zittrain, J. L. (2018): The science of fake news. *Science*, 359 (6380), 1094–1096.
- Leyden, P. – Teixeira, R. – Greenberg, E. (2007): The progressive politics of the millennial generation. *New Politics Institute*. <http://www.newpolitics.net/node/360>.
- Lijphart, A. (1980): The structure of inference. *The civic culture revisited*, 37–56.
- Madianou, M. – Miller, D. (2012): Polymedia: Towards a new theory of digital. *International Journal of Cultural Studies*, 16 (2), 169–187. <https://doi.org/10.1177/1367877912452486>
- Mannheim, K. (2000): A nemzedékek problémája. In: *úő: Tudásszociológiai tanulmányok.* Osiris Kiadó.
- McEvoy-Levy, S. (2017): *Peace and Resistance in Youth Cultures: Reading the Politics of Peacebuilding from Harry Potter to The Hunger Games.* Springer.
- Mudde, C. (2016): Europe’s Populist Surge: A Long Time in the Making. *Foreign Affairs (Council on Foreign Relations)*, 95. 25–30.
- Mutz, D. C. (2016): Harry Potter and the Deathly Donald. *Political Science & Politics*, 49 (4), 722–729. <https://doi.org/10.1017/s1049096516001633>
- Mutz, D. C. – Nir, L. (2010): Not Necessarily the News: Does Fictional Television Influence Real-World Policy Preferences? *Mass Communication and Society*, 13 (2), 196–217. <https://doi.org/10.1080/15205430902813856>
- Muller, E. N. – Seligson, M. A. (1994): Civic culture and democracy: The question of causal relationships. *The American Political Science Review*, Sep. 88 (3), 635–652.
- Müller, J. W. (2016): *What is populism?* University of Pennsylvania Press.
- Pateman, C. (1980): The civic culture: A philosophic critique. In: Almond, G. – Verba, S. (eds.) (1989): *The civic culture revisited.* Sage Publications.
- Perry, C. (2015): Harry Potter & the Riddles of Political Ideology. *Senior Capstone Theses*. Paper 16.
- Putnam, R. D. – Leonardi, R. – Nanetti, R. Y. (1994): *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy.* Princeton University Press.
- Pye, L. W. (1968): Political culture. *International encyclopedia of the social science*, 12, 218.
- Pye, L. W. – Verba, S. (1965): *Political culture and political development (Studies on Political Development).* Princeton University Press.
- Rokkan, S. (1964): Critical Review: Almond G. A. & Verba, S. (1963): The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. *American Political Science Review*, 58 (3), 676–679.
- Salganick, M. J. (2017): *Bit by Bit: Social research in the digital age.* Princeton University Press.

- Sartori, G. (1970): Concept Misformation in Comparative Politics. *The American Political Science Review*, 64 (4), 1033–1053.
- Vezzali, L. – Stathi, S. – Giovannini, S. D. – Capozza, D. – Trifiletti, E. (2015): The greatest magic of Harry Potter: Reducing prejudice. *Journal of Applied Social Psychology*, 45 (2), 105–121. <https://doi.org/10.1111/jasp.12279>
- Street, J. (1994): Political Culture – From Civic Culture to Mass Culture. *British Journal of Political Science*, 24 (1), 95–113.
- Street, J. (1997): *Politics and popular culture*. Temple University Press.
- Székely L. (2012): Az új csendes generáció. In: *Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012*, 9–28.
- Tóth Cs. (2016): *A sci-fi politológiája*. Athenaeum Kiadó.
- Tóth Cs. (2017): *Fantasztikus világok*. Athenaeum Kiadó.
- Van Dijck, J. (2013): *The culture of connectivity: A critical history of social media*. Oxford University Press.
- Welch, S. (1993): *The Concept of Political Culture*. Palgrave Macmillian UK.
- Zoonen, L. V. (2005): *Entertaining the citizen: When politics and popular culture converge*. Rowman & Littlefield.